شوێنی ژیانی بوونەوەران

شوێنی ژیانی مرۆڤ و بوونەوەرانیتر لەسەر زەوییە. ئەوە هەمان ئەو شوێنە گونجاوەیە کە بە درێژایی تەمەنی گەشەسەندن مرۆڤ خۆی لەگەڵ کەش و هەوا، خواردەمەنی، پارێزگاری لەهەنبەر ئاژەڵانی وەحشی و درێژەدان بە ژیان ڕاهێناوە و پلەی یەکەمی سەروەریی ئەم جیهانەی لەدەست خۆیدا ڕاگرتووە. ئەم جیهانەی وەك فەزایەکی ناوەوەی خۆی لێ کردووە، فەزایەك کە بە هەموو هەستەکانییەوە ئەزموونی دەکا و بەهۆی لێهاتوویی خۆناسینیەوە هەستێکی خۆش و بەکەڵك، بەنرخ و جوان و ژیانی بەکۆمەڵی تێدا پێکهێناوە. لەسەر زانیاریی ئەمڕۆیی، زانست هێشتا شوێنێکیتری جیاواز لە زەوی بۆ ژیانی بوونەوەران لەم ئونیوێرسامەدا پێ نەناساندووین. مرۆڤ خۆیشی هێشتا لە بارودۆخێکدا نییە بتوانێ پلانێتێکیتر بۆ ژیان گونجاو بکا. ژیان لە ناوەندێکی فەزایی یا پلانێتی دەرەوەی زەوی وێران و خاڵییە. بەهۆی بەرزبوونەوەی حەشیمەتی سەر زەوی لە لایەکەوە و تووناکردنی کانزا سروشتییەکان و ماکە پاشەکەوتکراوەکان لە لایەکیترەوە مەترسی لەناوبردنی ئەم شوێنە گونجاوەی ژیان بە ڕادەیەکی زۆر بەرز بۆتەوە.

لەو کاتەوە هۆمۆساپیێن قاچی لەم جیهانە ناوە مەترسییەکی گەلێك مەزن بۆ تووناکردنی زەوی و ژینگەی بوونەوەران پێکهاتووە. هەوڵ و تەقەلا لەهەنبەر پێشگرتن بەو کارەساتە مەزن و خۆ سووتاندنە نەك هەر پێویستیی بە دۆزینەوەی تێکنیك، سەرچاوەی وزەی نوێ و وەرێخستنی ناوەندی پاشەکەوتکردنی وزە و کەمکردنەوەی کەڵکوەرگرتنی جیهانی لە کارەبا هەیە، هاوکاتیش دەبێ گۆڕانێکی شۆڕشگێڕانە بەسەر هەڵس و کەوتی مرۆڤی سەر ئەم هەردەدا بهێنرێ، واتە فەرهەنگێکی تەواو نوێ بۆ هەڵس و کەوتکردن لەهەنبەر ژینگە و شوێنی ژیانی بوونەوەران بخوڵقێندرێ. مرۆڤ لە وڵاتە پێشەسازییە دەوڵەمەندەکان ماوەیەکی زۆرە دەزانن ئەو شێوە ژیانەی پیشەیان کردووە تەنیا بۆ ژمارێکی کەمی سەر ئەم هەردە مسووگەر دەبێ لەکاتێکدا هەموو حەشیمەتی زەوی ناتوانن کەڵکی لێ وەرگرن.

کەڵکوەرگرتن لە کانزا سروشتییەکان بەو شێوازەی مرۆڤی دەوڵەمەند پیشەی خۆیان کردووە، ناتوانێ و ناکرێ بۆ زیاتر لە حەوت ملیارد مرۆڤی سەر زەوی گونجاو بێ. بەڵام ئێستا ئەو مرۆڤە دەوڵەمەندانەش هەستیان کردووە ئیتر ناتوانن وەك پێشوو ژیان بکەن.

هەموو ئەو کارانە شوێنێکی گەلێك گرنگ و بەرچاو لەسەر ڕۆڵی تێکنیك و تێکنۆلۆژیای ئەم جیهانە دادەنێن. سروشت ئیتر وەك چەندین سەدە بەر لە ئێستا ناتوانێ کانزا و ماکەی پێویست بۆ ژیانی حەشیمەتی چاوەڕواننەکراوی ئەمڕۆیی دابین بکا. بەرزترین قۆناغی گەشەسەندن تەنیا مرۆڤ نییە و هەر وەك نیچە باسی لێوە کردووە، هاوکات بەرزترین پلەی گەشەسەندنی ئەم جیهانەش نییە، بەڵکوو بەرەو تیاچوون و نابوونە و ئەوەش تەنیا مرۆڤی ئاسایی وەك پێشکەوتنخوازی هەستی پێدەکەن. ئەو ڕاستییە کە بەرزبوونەوەی پێشکەوتنخوازی جیهانی بەهۆی گەشەسەندن مرۆڤ ناچار بە خوڵقاندنی تێکنیکی نوێ دەکا، لەمڕۆدا دەخرێتە ژێر پرسیارەوە. کاتێ ئیتر ئەو کردەوانە بۆ کامیلکردنی مرۆڤ و مرۆڤایەتی قانعکەرەوە نەبن ئیدە، تیئۆری و بۆچوونەکان ماڵئاواییان لێ دەکرێ. کارەساتی ئێکۆلۆژیکی کە بە گورجییەکی لەڕادەبەدەر بەڕێوەیە بە زمانێکی گەلێك ڕوون و ئاشکرا ئاخافتن دەکا: بەها و نرخی ژیانی ئارام و ڕاحەت کە بە شێوەی خەون و خەیاڵ لەمڕۆدا تەبلیغی بۆ دەکەن ژیانێکی گەلێك ناخۆش و هەژاریی بۆ زۆرینەی مرۆڤی سەر ئەم زەوییە بەدیاری هێناوە. بەڵام ئەو ڕوانگەیە نەك هەر بۆ بواری تێکنیکی بەڵکوو بۆ "سیستەمی سەرمایەداری"ش بە مانای مەزنترین ململانێی مێژوویی لە سەردەمی یەکەم شۆڕشی پێشەسازییەوە.

خاوەن کارخانەکانی سەدەی نۆزدەهەم لەهەنبەر شۆڕشی کۆمەڵایەتی کە بزووتنەوەی کرێکاریی داوایان دەکرد، بە شێوازێکی گەلێك تووڕە و نامرۆڤانە هەڵس و کەوتیان لەگەڵدا کردن – لە کۆتاییدا بە قازانجی ملیۆنان مرۆڤ تەواو بوو و شێوازی سەرمایەداریی ئەو سەردەمەی کردە بازاڕی ئابووریی کۆمەڵایەتی. پێویستی و ململانێی بۆ پێکهێنان و گۆڕانی بارودۆخی بازاڕێکی ئابووری بەردەوام و قایمی کۆمەڵایەتی لەمڕۆدا هەوڵی جیددی بۆ دەدرێ. بەڵام هێشتا وێدەچێ لە ڕوانگەی لیبرال و سوسیالیستەکانەوە پارادۆکسێکی مەزن هەر وەك هی سەردەمی سەدەی نۆزدەی سەرمایەداری بوونی هەبێ. بۆ زۆربەی مرۆڤی لیبرال قەیرانی کەش و هەوا

تەوەرێکی مێدیاکانە، لە ڕادەبەدەر زێدەڕۆیی تێدا دەکری و هیوادارن بە زوویی ئەو کۆسپە کۆتایی پێ بێ، چونکە لە ڕوانگەی ڕەوانناسییەوە ڕێگاچارەیان بۆی نییە و ناچار بە پێداچوونەوەیەکی بنەڕەتیان دەکا. لەولاشەوە زۆربەی مرۆڤی چەپ بیر لە بارودۆخێکی سەوزی ئابووریی نوێ دەکەنەوە کە بەگورجی دەتوانێ سەرمایەداریی توونا بکا. بەڵام سرمایەدارییش نە خیاڵی جیابوونەوە لە کۆمەڵی هەیە و نە ئاڵترناتیڤێکی گونجاو لەسەر ڕێگای مرۆڤ دادەنێ. ئەو شتەی بوونی نییە چالاکیی بۆ ڕاگرتن و پێشگرتن بە تووناکردنی سیاسەتی ڕاستەقینەیە کە ئیتر مرۆڤ ناتوانێ پێکهاتن و ئاشتییەکی تایبەتیی بۆ پێك بێنێ. ڕێگاچارەی گونجاو بۆ درێژەدان بە ژیانی بوونەوەرانی سەر زەوی شتێك نییە لە ناوەڕاست و چەقی ڕێگا وەستابێ. جێگۆرکێی ئەو کێشەیە بۆ دیمۆکراسیی بەکەڵکی ڕۆژئاوایی کارێکی هاسان نییە. "ناوەڕاست" و "پێوەر" بایەخە خۆشەویستە سیاسییەکانی ئەون. بەڵام کاتێ زەوی دەست بکا بە قەڵەشین بارودۆخی "ناوەڕاست" و "پێوەر" ئیتر دیاری ناکرێن. بارودۆخی ژینگە و سەردەمی هزری دەستکرد پێویستییان بە کاناڵی ئامادە بۆ بازاڕی سیاسی نییە. باوەکوو ئەوان ئێمە ناچار دەکەن سیستەمی ئابووریی کۆمەڵگای پێشەسازی ئەوڕۆیی بخەینە ژێر پرسیارەوە. ئەوان پێویستیان بە وەڵامدانەوەی نوێیە لەسەر هەموو پرسیارەکانی ژیانمان.

گۆڕانی ئەو پێکهاتە مەزنە تەنیا ئەوکات جێی وێناکردنە کە بیرکردنەوە، فەرهەنگ، ئاگاداری و وشیاری زۆربەی مرۆڤ گۆڕانێکی بنەڕەتی بەسەردا بێ. سەرەڕای ئەوەش نیزیکەی دووسەد ساڵی خایاند بۆ ئەوەی مرۆڤ بتوانێ بنەڕەتی خۆی قایم کا و بەردەوام خۆی نۆژەن کاتەوە: بەهۆی بەرهەمی بەکاربەری گونجاو، پێشکەوتوویی پیشەیی، پێکهێنانی بارودۆخی بەربڵاو بۆ پشوودان و ئاسایش و کەم یا زۆر هەڵبژاردن و خووگرتن بە سیستەمی سەرمایەداری کە بارودۆخێکی باشی ئابووری، سەرکەوتوویی، تامەزرۆیی بۆ ژیان و دۆزینەوەی ناسنامەی کەسیی تێدا گەلێك گرنگە. چەندەی کات خایاند خەڵکی ڕازی کرێن و لەمڕۆشدا هەر قەناعەتیان پی بێنن کە بەردەوام سنوورەکان بشکێنن، پێشوازی لە ئاڵۆزی بکەن و ڕێگای نوێی بەکاربەر بدۆزنەوە، نەك بەو هۆیەی ویستویانە بەو ئامانجە بگەن یا بیانەوەی شتی کۆن لەناوبەرن بەڵکوو بەهۆی شکاندنی سنووری یاسا سەرەکییەکانی ئابووری کە هێشتا دیاری نەکرابوون – تەنانەت ئەگەر هەر وەك پێشبینی دەکرا هەرگیز بە ئامانجی

ڕاستەقینە ناگەین و تەنیا سنوورێکی نوێ دیاری دەکەین. لەولاشەوە فەرمانی نوێ ئەوەیە: سنوورەکان سەر بۆ فێربوون دادەنەوێنن! دیارە کارێکی ئەوتۆ واتە دەروونسازی زۆر ساکار نییە. بەرزەفڕی و مەقامخوازیی یۆنانی کەون ڕاهێنانێك بوو؛ باشترکردنی بارودۆخی ژیان و پێکهێنانی دۆخی گونجاو بە مانای ئاسوودەیی زیاتر بۆ مرۆڤ بوو. تا ئەمڕۆ چەندە مەودامان لەوە گرتووە خۆشەویستی بە هۆی ئازار و کێبەرکێ مانا نەکەینەوە و بەردەوام شتێکی نوێ بۆ خۆ ترازاندن لە خۆشەویستیی ڕاستەقینە و بەختەوەریی کورتخایەن بخولقێنین، بەڵام هەرگیز هەوڵ نەدەین شتێکی ئاسایی، ئاشنا و جێی متمانە بدۆزینەوە؟

لەڕاستیشدا ئەمڕۆ لە هەموو شوێنەکان بە سنووری خۆمان گەیشتووین. نەك هەر لە فەزایەکی فیزیکی کە لەوێدا بە بێ چالاکی پێشکەوتنخوازی کە زۆرجار ئازادبوونیشمان دەخاتە ژێر مەترسییەوە و ژیانمان لێ تاڵ دەکا، هەروەها نەك لە روانگەی تووناکردنی ماکە کانزا سنووردارەکانمان و هەڵس وکەوتی ئاستەم لەگەڵ شتە زیندوو و مردووەکانی دەوروبەرمان لەسەر ئەم زەوییە؛ نەك بەهۆی شێواندنی ژینگەی خۆمان و بوونەوەرانیتر بەڵکوو بەهۆی شێواوی و کاولکاریی مرۆڤی ئەم سەردەمە کارەساتێك دروست کراوە کە تا ئەمرۆ لە مێژووی مرۆڤایەیتدا نەبینراوە. ئێمە بە سنووری بیرکردنەوەکانیشمان گەیشتووین، بۆ ئەوەی بتوانین خوو و خدە، فەرهەنگ و بارودۆخێکی ئابووری جیاواز وێنا بکەین و پەرە بە مەدینەی فازیلەیەك بدەین کە گەلێك دڵاوا و بەخشندەیە و هەل و مەرجێکی لەبار و گونجاو بۆ تێکەڵبوونی بارودۆخی نالەبار و نائەمنی ئەمڕۆیی لەگەڵ دۆخی ئاسایش و خۆشی ڕابردوومان پێك بێنێ. پەیوەندایەتی نێوان پێشکەوتنخوازیی و مرۆڤخۆشەویستی وەك شتێکی نادیار و ڕاگرتن و پارێزگاریکردن لە بایەخەکانیان بە بێ هەبوونی ئاڵترناتیڤێتر کارێکی ساکار نییە. بەڵام لانیکەم پشوودانێك لە ئوقرەگرتنی هەستپێکراوی ئەم جیهانە کە ڤایرووسی کرۆنای لە وڵاتە پێشەسازییەکاندا خولقاند، دەبوو ئەو هەستە لە مرۆڤدا پێك بێ کە لە خەوی ژیانی ساکار و بزۆز ڕایچڵەکێنێ.

ئێمە دەبێ فێربین داواکارییەکانی خۆمان لەگەڵ داهاتوویەك گرێ بدەین کە ناچار بە بەڕێوەچوونی بێ ئەملا و ئەولامان نەکا، بەڵکوو بەم یا بەو شێوەیە بەڕێوە بچێ. ئەو هەڵس و کەوتە بەتایبەت لە پەیوەندایەتی لەگەڵ پێشکەوتنخوازیدا گەلێك ڕاستە.

خوڵقاندنی هزری دەستکرد نە دەتوانی ڕێگاچارەیەکی گونجاو بێ و نە کارێکی شەیتانییە. ئەرکی هزری دەستکرد چ چاك و چ خراپ، بەستراوەتەوە بە ئامانجی ئەو کەس، ڕێکخراوە یا وڵاتانەوە کە کەڵکی لێ وەردەگرن. هزری دەستکرد زۆر کەم دەتوانێ پەیوەندیی بە بەختەوەربوونی مرۆڤەوە هەبێ، بەتایبەت هەر پێشکەوتنخوازییەك زۆر بە گورجی خۆی ئاوێتەی ژیانی ڕۆژانەی مرۆڤ دەکا و گەلێك زووش کەم بایەخ دەکرێتەوە. تەنیا بۆ مرۆڤێکی کەم، سەفەرێکی ئاسایی بە ئوتۆمۆبیل یا فڕین بە فڕۆکە ڕووداوێکی بزوێنەر و شادی هێنەرە، هەر وەك چوونە ناو ئینتێرنێت، بە تەلەفۆنی مۆبایل لەگەڵ کەسێك قسەکردن یا وێنەیەك بە ئیمەیل بۆ کەسێك ناردن. دڵەکوتەی سەبارەت بە تێکنیکی نوێ تەمەنێکی گەلێك کورتی هەیە و کەمتر پەیوەندی بە بەختەوەریی بەردەوامەوە هەیە.

ئەرکی تێکنیک ئەوەیە بەکەڵکهاتوو بێ، بەڵام نەك بۆ بەختەوەر بوون یا ماناداں بە ژیان. ئەو هەڵس و کەوتە لەگەڵ هزری دەستکردیش دەبێ هەر بەو شێوەیە بێ. بەهرە لێوەرگرتنی بەردەوام بڕێك سەرتر لە قازانجی ئابووریی کورتخایەنە. هەروەها بەستێنی یارمەتیدەر، مەترسیدار و پرسیار لەسەر هزری دەستکرد دەبێ بە هەڵسەنگاندن لەگەڵ ڕابردوو، گەلێك ووردتر و جیاوازتر بێ. مرۆڤ دەبێ زیاتر خۆی بە نیشانە، ئولگوو و لێکدانەوەی داهاتووی هزری دەستکرد بۆ بەڕێوەبردنی ئامانجەکانی کارخانە و سیاسەتوانانی لایەنگریەوە خەریك بکا. دەبێ هەوڵ بدەین بە دەهۆڵکوتان وەدوای ئامانجەکانی ئەو تێکنیکە نوێیە کەوین تا داهاتوویەکی ناخۆشمان بۆ دروست نەکا. بە کەڵکوەرگرتن لە هزری دەستکرد دەبێ پێشتر مەترسییەکان و ئەگەری پێکهاتنی کارەساتەکانی هەڵسەنگیندرێ، چونکە یا دەبێتە هۆکار بۆ گۆڕینی بارودۆخی ژیانی مرۆڤ و بوونەوەران یاخود هەڕەشە لە ئازادی هەریمی کەسیی مرۆڤ دەکا. هزری دەستکرد لە ئاسۆی دیاریکردنی کێشەکانیدا دەبێ کەڵکی لێ وەرگیرێ. بەستێنی بێ کێشە و ئەرێنی کەڵک لێوەرگرتنی لە خزمەت ئینسانییەت دا دەبێ چونکە ئەو هەڵس و کەوتانە کۆسپ بۆ مانا و بایەخە سەرەکییەکانی ژیان پێك ناهێنێ. دیارە هیچ کێشەیەك نابێ ئەگەر هزری دەستکرد بتوانێ بە شێوەی ئوتوماتیك ئەرکی کارخانەکان و ناوەندە بەرهەمهێنەرەکان بەڕێوەبەرێ. پرۆسە و ڕەوتی لۆژیکی لە ئەستۆ بگرێ، پلان بۆ کەڵکوەرگرتن لە کانزا سروشتییەکان دانێ و مودیرییەتی چلۆنایەتی بەرهەمەکان کونترۆڵ بکا بەو مەرجەی هەوڵی کونترۆڵی

بەتەواویی کرێکاران و بەڕێوەبەرانی ئەو ناوەندانە نەدا. دەبێ مەرجێکی هاوچەشن بۆ سیستەمە یارمەتیدەرەکان بۆ نۆژەنکردنەوەی ڕەوتی کار و کونتڕۆڵیان بەڕێوەبچێ. ئایا ڕۆبۆتەکان کاری بەرهەمهێنانیان لەسەر شانە، یا خۆیان بە خاوێنکردنەوە و لابردنی زبڵەوە خەریك کردووە، لەو بوارانەدا سیستەمی هزری دەستکرد پێویستی بە زانیارییە کەسییەکانی مرۆڤ نییە. هەروەها کەڵکوەرگرتن لە هزری دەستکرد لە زۆربەی بوارە زانستییەکاندا کارێکی گەلێك بە مانا و بایەخدارە.

لە بواری پزشکی و لە زۆربەی بەستێنەکانی ئەو زانستە پێشوازی لە هزری دەستکرد دەکرێ چونکە گەلێك گورجتر و ووردتر دەتوانێ بڕیار بدا. چەند ڕۆژ پێش، لە هەواڵەکاندا بیستم، باندێکی بڵاوکەرەوەی وێنەی سێکسی منداڵان لەسەر تۆڕی ئینتێرنێت گیراون و بۆ ئەوەی بتوانن سزایان بەسەردا بسەپێنن، دەبوو هەموو ئەو وێنانەی لەسەر کامپێترەکانیانە کونتڕۆڵ بکرێن. لەبەر ئەوەی ژمارەی وێنەکان لەڕادەبەدەر زۆرن، ئەگەر مرۆڤ بیهەوێ خۆی ئەو کارە بەڕێوەبەرێ کاتێکی گەلێك زۆر دەگرێ، بەڵام بۆ ئەو کارە بەرنامەیەکیان دروست کردووە کە لە ماوەیەکی کەمدا وێنەکان هەڵدەسەنگێنێ و ئەزموونی کارەکە بە گورجی دەخاتە بەر دەستی مرۆڤ. یا بۆ هەڵسەنگاندن و دۆزینەوەی د. ن. ئای مرۆڤی تاوانکار کە لە کامپیۆتردا پاشەکەوت کراون، بە گورجییەکی زۆر و لە کاتێکی کەمدا ئەو کارە بەڕێوەدەبا کە مرۆڤ ناتوانی کێبەرکێی لەگەڵدا بکا، ئەو چەشنە کارانەی هزری دەستکرد گەلێك ئەرێنی و یارمەتیدەرێکی بەرچاون و مرۆڤ تەنیا دەتوانێ پێشوازیان لێ بکا. بەڵام مەترسیدار دەبێ کاتێ زانیارییە کەسییەکانی مرۆڤێکی زۆر وەك، بۆچوونی سیاسی، زمان، فەرهەنگ، نەتەوە، ڕەنگی پێست، ئایین یا تایبەتمەندییەکانیتری بۆ وێنە ژمارەی حیسابی بانك و هتد... لەسەر کامپیۆتر یا پلاتفۆرمی وەك فەیسبووك، گووگل یا کەرەسەکانیتر پاشەکەوت بکری و کەڵکی نابەجێیان لێ وەرگیرێ. لێرەدا ئەو پرسیارە بۆ مرۆڤ دروست دەکرێ کێ و کام ڕێکخراوە و بۆ چ ماوەیەك ئیزنی پاشەکەوتکردنی زانیارییە کەسییەکانی مرۆڤیان هەیە؟ سەرەڕای ئەوەش دەبێ لە ڕوانگەی یاساییەوە متمانە بە مرۆڤ بدرێ کە کەڵکی نابەجێ لەو زانیاریيانە وەرنەگیرێ. بۆ وێنە لەمڕۆدا لاوازی و بێدەسەڵاتیی دادپەروەرانە لەهەنبەر ڕێکخراوە و پلاتفۆرمی بیانی و کەلکی نابەجێ وەرگرتن لە زانیارییە کەسییەکان بۆ

وڵاتی ئاڵمان گەلێك دژوارە. کاتێ ئێمە هەوڵی پاتفۆرمێکی گلۆبالی بۆ هەموو جیهان دەدەین، دەبێ یاسای جیهانیشی بۆ بدۆزینەوە بۆ ئەوەی نەتوانرێ یاری بە زانیارییە کەسییەکانی مرۆڤ بکرێ. هەموو ئەو بەرنامانەی لەوێدا هزری دەستکرد بتوانێ چارەنووسی مرۆڤی پێ دیاری بکا، بە هەموو مەترسی و کەموکورتییەکانییەوە کارێکی تەواو نایاساییە. هەر بۆیە پێویستییەکی جیددی بۆ دانانی یاسایەکی گشتی بۆ هەموو جیهان دەبێ لە ئارادابێ.

ڕوونکاریی و شەفافبوونی کەڵك وەرگرتن لە هزری دەستکرد و ئەرکەکانی لە کۆمەڵگادا لایەکی کێشەکەیە و لایەکەیتری داهاتووی ئاکام و ئەزموونی بەڕێوەچوونی جیهانی کارییە. کاتێ بە شێوازی گشتی باس لە هزری دەستکرد دەکرێ زۆرجار وەك تووناکەر یاخود بکوژی کار وبار، مەترسیدار دەنوێنێ. دیارە کەڵکوەرگرتنی بەردەوام و زیاتر لە هزری دەستکرد ژمارێکی زۆری پیشەی مرۆڤ لە ئەستۆی خۆی دەگرێ و کارەکان لە دەست ئەو مرۆڤانە دەردێنێ.

بەڵام مەترسی لەدەستدانی پیشە زۆر لەمێژە ئیتر باسی سەرەکی بەرپرسان نییە. حیزب، ڕێکخراوە کرێکارییەکان و سیاسەتوانان بە شێوەی گەلێك ئاسایی هەڵس و کەوت لەگەڵ ئەو کارە دەکەن کە گوایە جیهانی کاریی ئەمرۆیی بە تەواویی وەك خۆی دەمێنێتەوە و پارێزگاریی لێ دەکرێ. ئایا لەڕاستیدا وایە؟ دیارە گەلێك گونجاو دەبێ ئەو شوێنە کارییانەی بۆ مرۆڤ مەترسی پێك دێنن لە لایەن هزری دەستکردەوە بگیرێتەوە. پرسیار لەسەر مانای ژیان بە سروشتەوە نەلکێندراوە کە مرۆڤ لە بەیانی زووەوە تا ئێوارێ بۆ ووەرگرتنی پارە کار بکا. لەڕاستیدا پەیوەندی نێوان مانای ژیان و پارەوەرگرتن شتێکی گەلێك نوێیە. پرسیار لەسەر مانای ژیان ڕەنگە تەنیا لە سەردەمی دایك و باوە گەورەکانماندا کارێکی باو و ئاسایی بووبێ. ئەو ڕاستییە کە لەمڕۆدا هەمیسان ماناداربوونی ژیان ژمارێکی زۆری لاوانی بەخۆیەوە خەریك کردووە بە دڵنیاییەوە پێشکەوتوویی و ئەزموونێکی جوان و ئازادیخوازیی کۆمەڵگای سەرمایەدارییە. بەڵام کار لە نانەواخانەیەکی گەورە، ناوەندی بەستەبەندی کالا یا سندووقی سۆپیرمارکێتێك لەمپەر لەسەر ڕێگای دادەنێ. هەرچەند بەهێزتر بۆ پرسیار لەسەر مانای ژیان لە کۆمەڵگایەکی کلاسیکی حەقدەست سکالا بکا، بەوڕادەیەش کەمتر ئەو دوانە لەگەڵ یەکتر دەگونجێن. لەجیاتی خۆ نووساندن بە کۆمەڵگا کۆنەکەوە،

کاردانەوەی نەریتی و حەقدەستی ئەو پرسیارە دروست دەکا: ئایا کۆمەڵگایەکی چالاکی داهاتوو چلۆن دەبینرێ کە پڕبایەختر لە کۆمەڵگای حەقدەستی ئەمرۆیی بێ؟

هزری دەستکرد ئەو لێهاتووییەی هەیە بتوانێ مرۆڤی کرێکار بکاتە کۆیلەی پرۆسەکان – بەڵام هاوکاتیش لێهاتوویی ئازادی پێدانی بۆ ئەو مرۆڤانە هەیە کە کاری مانادار بەڕێوە نابەن. ئایا بەکارهێنانی هزری دەستکرد دەبێتە هۆکاری سەرەکی بۆ گەورەتربوونەوەی مەودای نێوان چینی هەژار و دەوڵەمەند، یاخود کۆمەڵگایەکی تەواو نوێ بە سیستەمی جیاوازی متمانەپێکراو و ناسینی کۆمەڵایەتی زیاتر پێك دێنێ؟ – ئەو پرسیارانە لە لایەن بەرنامەداڕێژانەوە دیاری ناکرێ بەڵکوو لە لایەن سیاسەتوانانەوە بڕیاری لەسەر دەدرێ. هەر ئەو سیاسەتوانانەشن کە دەبێ بڕیار بدەن ئایا بازاڕی ئابووری کەسیی لەژێر کۆنتڕۆڵی چەند کارخانەی پێشکەوتوودا دەمێنێتەوە یا لەژێر دەسەڵاتی بازاڕی ئازادی ئابووریی کۆمەڵایەتی بەردەوامدا. بەوڕادەیەی مرۆڤ زیاتر ناچالاك و غافڵ بێ و گوێ نەداتە سیاسەت و خۆی لە چاوەدێریکردنی بۆچوونە جیاوازەکانی سیاسەتوانان بدزێتەوە، بەهەمان ڕادە زیاتر ڕێگا بۆ سیاسەتوانان خۆش دەکرێ بۆ ئەوەی بتوانن بە ساکاری بڕیارمان لەسەر بدەن. ئەگەر سیستەمی هزری دەستکرد بەهۆی پێشکەوتنخوازی لە داهاتوودا بەردەوام کونتڕۆڵی لە دەست مرۆڤ بچێتە دەر – کە بە ئەگەری زۆر بەرەو ئەو ئامانجە دەڕوا – تەوەری سیاسەتی میزانکردنی ڕێساکان لە لایەن یاسای نوێوە ڕێگاچارە بۆ تاقمێك لە کێشەکان دیاری دەکا. ئەو بارودۆخە دەکرێ لەگەڵ بەربەرەکانی لە هەنبەر کارەساتی کەش و هەوادا هەڵسەنگێنرێ. ئەو کارانەی لەمڕۆدا نەتوانین بە هێزەوە پێشیان پێ بگرین، لە داهاتوودا بەڕادەیەك بەهێز دەبنەوە کە ئیتر نەتوانین بەربەرەکانیان لە هەنبەردا بکەین.

بۆ ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ کێشەکانی داهاتوومان نە هۆکارێك بوونی هەیە بە قەزا و قەدەری بسپێرین و نە ئێمە کاتی ئەوەمان دەبێ خۆمانی پێوە خەریك بکەین. دیارە لاپەڕەی مێژووی داهاتوو هێشتا هەر سپییە و هیچی تێدا نەنووسراوە. ئەگەر کەوانەی گەشەکەر و سنوردارکردنی گەشەسەندنی زانیاریی تێکنیکی تەنیا وەك ئەفسانەیەك خۆی نیشان بدا، لەپڕێکدا مەیدانێکی گەورەی کاریمان بۆ دەکرێتەوە، کە لەوێدا کۆمەڵگاکان لەسەر خۆیان، بایەخ و بەها ئینسانییەکان و ئامانجەکانیان، تێگەیشتوویی و متمانەیان بۆ پێك دێ. هزری دەستکرد نەك هەر سنوورەکانی، بەڵکوو

لایەنە بەهێزەکانیشی بۆ مرۆڤ دیاری دەکا. سەفەری بچووکی ئێمە بۆ ناو دڵی مرۆڤایەتی دەبوو نیشانی بدا کە خەڵک، ڕووداوە ڕاستەقینەکانی جیهان بە چ شێوەیەکی خەیاڵی، سۆزداری و زۆرجار نەگونجاو سەیر دەکەن.

لە لایەکیتریشەوە دەبێ گومانی ئەوە بکەین کە پسپۆران و زانایانی تێکنیکی زانستی و ئابووری بە لێهاتوویی کاریی خۆیانەوە – بەتایبەت لەسەر ئەو شتانەی لێیان دەبیستین، زیاتر لەسەر کرین و فرۆشتنی بەرچاوی بازاڕیی بۆمان بدوێن، نەك لەسەر ئەو شتانەی ژیان بایەخدار دەکەن. کەوابوو لە ڕوانگەی ئابوورییەوە گەلێك بەهێزن، بەڵام لە ڕوانگەی کۆمەڵایەتییەوە گەلێك لاواز. بەتایبەت لە پەیوەندایەتی لەگەڵ سیلیکۆن ڤالی کە یەك لە شوێنە هەرە گرنگ و پێشکەوتووەکانی تێکنۆلۆژی جیهانە، ناکرێ ناکۆکی هەبێ. مانادان بە ژیان لەسەر خۆ بڵاوکردنەوەی بێوچان و سوودوەرگرتن لە کانزا سروشتییەکان بۆ بەرزکردنەوەی ڕادەی شادکردن و بەختەوەربوونی مرۆڤ نییە. مانای ژیان خودی ژیانە بەڵام نەك لە ڕوانگەی بیۆلۆژیکییەوە بەڵکوو بە مانای ڕاستەقینە. هیچکەس لایەنێکی دیاریکراو بۆ سروشت و مرۆڤایەتی دیاری ناکا جیا لە سوودپەرستان و پێغەمبەرانی درۆیین. هەرووەها هەرکەس برێك لە مانای ڕاستەقینەی ژیانی مرۆڤ تێبگا، تێکنۆلۆژیا و چالاکییەکانی بە شێوەی بیۆلۆژیکی سەیر ناکا بەڵکوو زیاتر لە ڕوانگەی فەرهەنگییەوە دەیانبینێ.

ژیانی ئینسانی و پێکەوەژیانی مرۆڤ زیاتر لەوەی بەهۆی سیستەمی تێکنیکییەوە جێی لێ تێگەیشتن بێ، لە ڕوانگەی فەرهەنگییەوە دیاری دەکرێ. بەرنامەداڕێژانی هزری دەستکرد و ئەو کەسانەی دەیانەوێ کەڵکی لێ وەرگرن، دەبێ گەلێك وورد خۆیان ڕابێنن و فێری هەڵس و کەوتی دروست بکرین. ڕاگرتنی زەینی ئەمڕۆیی بەو مانایە نییە بە ساکاریی لە هەستی ناسیاوی خۆمان کەڵکوەربگرین. شێوەی کاری ژیانی دیجیتالیی ئێمە دەبێ وەك تۆڕێکی پەیوەندایەتی و ئینسانی بۆ قازانجی خۆدی مرۆڤ کەڵکی لێ وەرگیرێ. بۆ بەشداریکردن یا پێداچوونەوەی کۆمەڵایەتی یاخود سنوور دیاریکردن بۆ هەستە سۆزدارییەکان، هزری دەستکرد بۆ هەمیشە وەک کەرەسەیەکی بێ بیر و مێشك دەمینێتەوە. مانادار بوون و گرنگایەتی پرۆگرامە داڕێژراوەکانیان خاڵی کوێر و لاوازی ئەوانە و هیچ هۆکارێك نییە بۆئەوەی گومان بکەین ئەو کەس و ڕێکخراوانە ئازار بدا کە کەڵکی لێ وەردەگرن. هەر کەس تەنیا هەست بە قازانجێکی

بکا، لە هەر ڕەهەندێکی مانایی خۆ دەشارێتەوە. ئەو کێشەیە و یەك لایەنەبوونی پێشکەوتوویی تێکنیکی پێشتریش لە سەدەی نۆزدەهەمدا زۆر بە باشی ڕوون کرابۆوە. بۆ فەیلەسۆفی فەرهەنگی ماکس وێبەر "Max Weber" ئەو شتەی ئەو ناوی "ژێری" لێ نا، شمشێرێکی دوو سەر بوو.[36] ئەو لە سەرەتاوە وەك ڕێکوپێکییەکی مەزن و سیستەمێکی بونیاتنەری ئابووری، کۆمەڵایەتی، زانستی، تێکنیکی و یاسایی جێژنی بۆ گرت، بەڵام بەپێی کات زیاتر هەڵس و کەوتێکی ناخۆشی تێدا پێکهات، چونکە ئایا ئەخلاق، فەرهەنگ، هونەر و تەنانەت هەڵس و کەوتی سێکسیش ماوەیەکی زۆرە لەناو مرۆڤدا عەقڵانی نەکراون؟ هەروەها ئایا لەڕاستیدا جیهانێکی بەتەواویی مەجازی، بە بێ چالاکی، بۆچوون و نهێنی و بەشداریکردنی مرۆڤ وەك سەرەکیترین ئەندامی پەرەسێنراوی ناو بوونەوەران، بایەخی ژیانکردنی دەبێ؟

لەڕاستیدا "فەرهەنگی زەینی" تێکنیکی، دەبێ مرۆڤ لە ژیانی ناخۆش و کاری زۆر و قورس ڕزگار بکا. ئەو پێشکەوتنخوازییە دەبێ مرۆڤ لە سروشت و سنوورەکانی ئازاد بکا. بەڵام کەرەسەی ژیر بەو شێوەیەی لە خزمەتکردن بە تاقمێك مرۆڤی سەرمایەداردا بێ و تەنیا بە مەبەستی پارە کۆکردنەوە و چەوساندنەوەی مرۆڤی هەژار کەڵکی لێ وەرگیرێ، نەك هەر ئازادی و سەربەخۆیی بۆ مرۆڤ بەدیاری ناهینێ بەڵکوو بە شێوەیەکی نوێ مرۆڤ دەکاتە کۆیلە و هۆگری خۆی، و تەنیا کێشەکانی ژیانیان لەبیر دەباتەوە. تێکنیکی نوێ مرۆڤ لەسەر ڕێگای ژیانی دەترازێنێ، چونکە بە بێ ئەو ئیتر ژیانی بۆ ناکرێ و وەك ڕاوچییەك بەردەوام و لەهەر شوێنێك وەدوای دەکەوێ. ئەو کەرەسەیە کراوە بە ئامانجێك و لەجیاتی ئەوەی مرۆڤ تەنیا بۆ هاسانکردنەوەی ژیانی کەڵکی لێ وەرگرێ، ئەو کەڵك لە مرۆڤ وەردەگرێ. لەکۆتاییدا کەرەسەی تێکنیکی پەرجۆیەکی وەك پارەی لێ دروست دەکرێ، بە بێ لەبەرچاوگرتنی زیانی کارەکە، خۆی لەخۆیدا بایەخدار دەکرێ. ئایا لەوناوەدا هیچ دەرسێکمان وەرگرتووە؟ یا هەر وەك هەمیشە مرۆڤ تەنیا کاتێ زیانی لێ بکەوێ، وشیار دەبێتەوە؟ ئایا چاوەڕوان دەمێنینەوە هەتا هزری دەستکرد سواری کۆڵمان بێ، ژیانی ڕۆژانەمان دیاری بکا و جیهانی کاریمان لێ توونا بکا و کونترۆڵی

[36] Besonders deutlich und kritisch in Max Weber: Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie (1920), Bd. 1., Mohr 1988.

بەتەواوی لەدەستمان دەرچێ؟ بڕیار لەسەر بەها ئینسانییەکانی ژیانی مرۆڤ بدا، بە بێ ئەوەی بزانێ یاخود لە هەستی مرۆڤ تێ بگا چارەنووسمان دیاری بکا و دیاردەی دێموکراسیمان لێ لاواز بکا، کە ساڵیانی درێژە خەباتی بۆ دەکەین و قوربانی بۆ دەدەین؟

تەواو بەو هۆیانەوە هزری دەستکرد مرۆڤ ناچار دەکا وێنەیەکی نوێ لە خۆی بخوڵقێنێ و بە ووردی بزانێ نیازە ڕاستەقینەکانی چین. ئێمەی مرۆڤ نابێ داهاتووی خۆمان بخەینە دەست توانایی بەرنامەداڕێژان و خاوەنە سەرمایەدارەکانیان. ئەوە پێشکەوتوویی زانستی دیالکتیکییە. وانەی هزری دەستکرد لەسەر ئەوە ساغ نەبۆتەوە وەك کەرەسە ژیرانە بیر کەینەوە، بەڵکوو هەست بەو ڕاستییە بکەین کە عەقڵانییەت چ کارێك دەتوانی بکا. بەتایبەت لەم سەردەمەدا و بە هەڵسەنگادن لەگەڵ کەرەسەکان دەکرێ بایەخ و مانای ژیانی مرۆڤ ووردتر و باشتر لە هەر سەردەمێك وێنا بکرێ. لەجیاتی ئەوەی بیر لە پێکەوەژیان لەگەڵ کەرەسە بکەینەوە، دەبێ زیاتر لەگەڵ مرۆڤ و بوونەوەرانیتر ژیانی هاوبەش پێك بێنین. بە درێژایی ملیۆنان ساڵ، گەشەسەندن مرۆڤ و بوونەوەرانیتری بە باشی لەگەڵ بارودۆخی ئەم پلانێتە ڕاهێناوە، هزری دەستکرد ئەگەر جەهەننەمێکمان بۆ ساز نەکا ناتوانی لە ماوەیەکی کەمدا بەهەشتی سەر زەویمان بۆ بخوڵقێنێ.

ئەگەر وەدوای ڕێنوێنی مرۆڤی زانا بۆ هاسانکرنەوەی ژیان و ڕێگاچارە دۆزینەوە بۆ کێشەکانی دەوروبەرمان کەوتووین، دەبێ بە چاوی کراوەوە ئاگاداربین پێشکەوتنخوازی لەخزمەت هەموو چینەکانی کۆمەڵگادا بێ و تەنیا لە چوارچێوە و بازنەی تاقمێك مرۆڤی چەوسێنەردا بەرتەسك نەکرێتەوە. ئەگەر بەختەوەرییەك هەبێ، دەبێ تەنیا لێرە و لەسەر ئەم پلانێتە بەدوایدا بگەڕێین. دیارە پێشکەوتوویی و زانستێکی زۆر لە داهاتووی ژیانماندا لەسەر ڕێگامانە، کەوابوو دەبێ لە هەنبەریاندا بوێرانە خۆڕاگری بکەین. خەون و خەیاڵی ژیان لە داهاتوویەکی نیزیك لە شوێنێکیتری جیا لە زەوی لە لایەن مرۆڤی سەرووی مرۆڤەوە بە هەڵسەنگاندن لەگەڵ هەوڵدان بۆ پێکهێنانی زەوییەکی سالم و بێ کێشە گرنگایەتی نییە. با دەست بدەینە دەستی یەکتر و لەجیاتی فانتازیا و خەونی خەیاڵی هەست بە بارودۆخی ڕاستەقینەی زەوی بکەین و هەوڵ بدەین ژینگەی خۆمان و بوونەوەرانیتر توونا نەکەین. گرنگ ئەوەیە تا ئێستا چ

تێگەیشتوویيەکی دروستمان لەسەر سروشت و ژینگەی دەوروبەرمان بووە و بە ئەزموون وەرگرتن لە خاڵە نەرێنییەکانی، چلۆن دەتوانین بە باشی ژینگەیەکی سالم بە نەوەکانمان بسپێرین.

گوتەی کۆتایی

هزری دەستکرد دەتوانێ کونترۆڵی مرۆڤ بکا بە بێ ئەوەی هەستی پێ بکەین. تەلەفۆنی مۆبایل لەمڕۆدا ئاخافتنمان لەگەڵدا دەکا، کاتژمیری مەچەکی دەستمان هەموو زانیارییە سڵامەتییەکانمان تۆمار دەکا، کامپیۆتر هەنگاوە کارییەکانمان بە شێوازی ئۆتۆماتیک بەڕێوەدەبا، ئوتومۆبیل، فڕۆکە و دڕۆنە خۆیان سەربەخۆ هیدایەت دەکەن و ڕۆبۆت و کامپیوتر زۆربەی پیشەی مرۆڤیان لە ئەستۆ گرتووە و تەنانەت بۆ پشکنینی پلانیتی دەوروبەرمان کەڵکیان لێ وەردەگیرێ. ئورگانیزمی بیۆلۆژیکیش نموونەیەك لە سیستەمی هزر و ژیرن کە وەك مرۆڤ لە ڕەوتی گەشەسەندندا پێکهاتوون و دەتوانن سەربەخۆیانە کێشەکانی خۆیان چارە بکەن. زۆرجار سروشت مودێلێکە بۆ پێشکەوتوویی تیکنیکی. زۆرجاریش زانست و زانایان ڕێگاچارەیەکی باشتر لە سروشت دەدۆزنەوە. کەوابوو شتێك بە ناوی "هزری کامیل" بوونی نییە بەڵکوو دۆزینەوەی ڕێگاچارەیەکی گونجاوە کە دەکرێ لە لایەن سیستەمی تێکنیکی یا سروشتییەوە دامەزرێ. لە پشتیانەوە جیهانێکی ئالگاریتمی وەستاوە کە ڕۆژ بەڕۆژ قایمتر، ئاڵۆزتر و بەهێزتر دەبێتەوە. ئێمە هەموومان ڕۆژانە شاهیدی پرۆسەی جیهانی ئینترنێتین و دەبینین کارێکی وا مەزنی گلۆبالی بە بێ بەشداری ملیۆنان سنسۆری هەستپێکەری ئەلکترۆنیکی نەگونجاو دەبێ. هەروەها پشکنینی زانستی پزشکییش بە شێوەیەکی بەرچاو لە ئالگاریتمی هزری دەستکرد بۆ دۆزینەوەی یاسا و مێتۆدە نوێیەکانی دەرمانی و سڵامەتی کەڵکی لێ وەردەگیرێ. پشکنین و تاقیکاریی لەسەر هزری دەستکرد بۆ هاسانکردنەوە و گورجکردنەوەی کاری مرۆڤ داهاتوویەکی ڕوونی بۆ خولقاندووە.

تاقمێك مرۆڤ لەمڕۆدا باس لە هزرێکی لەڕادەبەدەر بەهۆش دەکەن کە لە داهاتوودا دەتوانێ ترس و ناهومێدی لەمرۆڤدا پێك بێنێ. مرۆڤ دەبێ لە سەرەتاوە لە تێکنیکی ئەو بوارە تێ بگا ئینجا دەتوانێ توانایی و سنوورەکانی گومان بکا. تەنیا لەڕووی ئەو تێگەیشتووییەوە دەکرێ شوێندانانی کۆمەڵایەتی هەڵسەنگێندرێ.

ناکرێ چاوپۆشی لە کارە زانستییەکان و چالاکیی مرۆڤی ئەو بوارە بکرێ. بەڕاستی، لە چەند دەیەی داهاتووەوە هەنگاوێکی بەرزی زانستی لە هەموو بوارەکاندا هەڵێنراوەتەوە. هەر وەك پێشتریش ئاماژەمان پێکرد، بەو مەرجەی پێشکەوتنخوازی لە خزمەتکردن بە هەموو مرڤێکی سەر ئەم هەردەدا بێ، داهاتوویەکی گەلێك پیرۆزە و دەبێ هەر مرۆڤێك پێشوازی لێ بکا. بەڵام ئەگەر ئەزموونی ئەو پێشکەوتووییانە هەر وەك گومان دەکرێ، تەنیا لە خزمەتکردن بە تاقمێك مرۆڤی سەرمایەداردا بێ و بارودۆخی سیاسی، ئابووری و کۆمەڵایەتی پێ کونترۆڵ بکرێ کە مرۆڤ بکەنە کۆیلەی مودێرنی سەدەی بیست و یەکەم، دەبێ گەلێك ڕوون و ئاشکرا هەر وەك سەردەمی دیکتاتۆرانی پێشوو هەڵوێستی لەهەنبەردا بگرین و نەهێڵن دیکتاتۆریی دیجیتالی بخولقێندرێ و کۆنترۆڵی سەر و ماڵمان بکا.

تەواو